

פרישת חקת תשפ"א

פנינים מרבינו האור החיים הקדוש

שאלת החיות לנחש ותשובת הנחש - כמה שאלות על זה ועל ביאורו של רבינו גרשום בזה

ב) הנה האוה"ח הנ"ל, מביא את דברי המדרש, וזה לשונו: "שאלו לנחש, ארי דורס ואוכל וכו', אתה מה הנאה יש לך, והשיב, אמרו לבעל הלשון. עד כאן" עכ"ל האוה"ח. הרי מבואר, שנשאלה שאלה לנחש (ולפי גירסת הגמרא, תישאל שאלה זו לעתיד לבוא), והנחש השיב תשובה להשאלה הזאת.

ואמנם, לפי הנראה, הן השאלה והן התשובה טעונים ביאור. דהנה השאלה שנשאלה לנחש הוא: שאר הבהמות והחיות, טורפים והורגים בכדי ליהנות - לאכול את טרפם, אבל אתה הנחש מכיש ונושך מבלי שום כוונה ליהנות מהדבר שהקגת - מה היא סיבת הנהגתך המשונה הזאת.

והדבר טעון הסבר, שהרי בוודאי שהנחש אינו הורג בני אדם או בעלי חיים אלא אם כן הוא נצטווה לעשות כן מן השמים, ואם כן מה היא השאלה והתמיהה עליו ועל הנהגתו, וכי הוא הבעל הבית, הרי ד' הוא זה שמצווהו לעשות כן. (ובאמת, בירושלמי פאה פ"א ה"א, מבואר, שזה אכן היתה תשובת הנחש, להשאלה הנ"ל, אבל ברוב המדרשים, ובגמרא הקדושה, לא ניתנה תשובה זו. וע"ע קה"ר פרשה י, שם מבואר, שגם על הנהגת הארי והזאב נאמרה הסבר זה עיין שם).

ויש לשאול גם על תשובת הנחש - "אמרו לבעל הלשון". דהיינו שכן הוא גם הנהגת האדם המדבר לשון הרע, שהוא מְרַיֵע לאנשים בדיבורי פיו אע"פ שהוא אינו מקבל שום הנאה גשמית מזה. (כך מבאר הח"ח, בספרו ח"ח הל' לה"ר פתיחה לאווין ו, בבאר מים חיים, עיין שם). והדבר טעון הסבר, וכי בגלל שהנחש מצא לו חבר בזה שגם המספר לה"ר נוהג כן, מיושבת הנהגתו המשונה באמצעות דבר זה. אתמרה.

וביותר תגדל התמיהה על פירושו של רבינו גרשום מאור הגולה, המובא בגליון הגמרא למסכת ערכין טז, דהנה זה לשון הגמרא: "אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון, לעתיד לבוא מתקבצות כל החיות ובאות אצל הנחש ואומרות ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך, אומר להם, וכי מה יתרון לבעל הלשון".

וזה לשון רבינו גרשום: "אם ישך הנחש בלא לחש. כלומר אי אפשר לו לישוך אלא אם כן לחשו לו מן השמים, שציוו לו. [תשובת הנחש:] אין יתרון לבעל הלשון. דְמָה הנאה (יש לו) לבעל הלשון הרע, שאומר לשון הרע - הרי מצא לו חֲבֵר" עכ"ל רבינו גרשום. ולכאורה, קשה מאד להבין את כוונת רבינו גרשום, הן ביאורו בהתחלת הגמרא והן ביאורו בתשובת הנחש.

שהרי הגמרא מיד בהתחלה הביאה את הפסוק האומר 'אם ישוך הנחש בלא לחש', ועל זה מפרש רבינו גרשום, שהכוונה בזה הוא, שאין הנחש נושך אא"כ ציווהו מן השמים לעשות כן. ולפי זה הרי שיש לשאול: אם כן מה הוא שאלת החיות, לנחש, הרי הוא נוהג כן משום שכך ציווהו מן השמים, (וכמו שהקשינו לעיל). וכמו כן, יש לשאול, על פירושו של ר"ג בביאור תשובת הנחש - "הרי מצא לו חבר" (לשון ר"ג). מה תשובה היא זו, שגם המספר לשון הרע נוהג כן.

הנחשים הובאו כעונש במדה כנגד מדה על שדיברו בני לשון הרע - לשון האוה"ח והסבר הדברים במה שנוגע להפשט של הפסוקים

א) "ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך. וידבר העם באלקים ובמשה למה העליטנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל. וישלח ד' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם וימת עם רב מישראל" (כא ד-ו). והיינו שאנשים מבני ישראל דיברו לשון הרע כנגד ד' יתברך וכנגד משה, ולפיכך הענישם ד', במדה כנגד מדה, והביא עליהם נחשים (אוה"ח כא ה. כי הנחש הי' בעל לשון הרע הראשון).

ואמנם בהמשך הפסוקים, האוה"ח מבאר באופן נוסף את עומק הענין בהבאת הנחשים, והסבר ענין הנחשים השרפים. וזה לשון האוה"ח (כא ו): "את הנחשים השרפים. נראה כי לצד שישאל דיברו במשה והוסיף לחטוא לדבר באלקים, שלח ד' בהם מה שנולדו מחטאם כי כבר כתבנו במקומות אחרים כי מהעבירה יוצא מוֹיֵק."

ובזה תעמוד על אמיתות מאמרם ו"ל (עי' להלן) שאמרו: שאלו לנחש, ארי דורס ואוכל [זאב טורף ואוכל] וכו', אתה מה הנאה יש לך, והשיב אמרו לבעל הלשון. עד כאן. פירוש תשובתו, כי יש מוֹיֵן עבירה שממנה יצא מוֹיֵן נזק שבו.

וכאן נולדו מחטאתם שני דברים, נחש ושרף. [ואין המוזהר בזה שהיו שני גופים נפרדים של מוֹיֵקים אלא הי' רק גוף אחד -] נחש שיש בו שנים, ממיית אדם ושורף הנפש.

וישלחם ד' גם כאמרו 'וישלח ד' בעם הנחשים השרפים'. ואמר [לשון כזה של] 'וישלח', על דרך אומרו (איוב ח ד) 'וישלחם ביד פשעים'. 'הנחשים', הם כנגד מה שדיברו במשה שכל המדבר לשון הרע בחבירו, ומכל שכן ברבו, נחש מכישו (המקור לזה הוא מאמר חו"ל הנ"ל, האומר, שאלו לנחש כו'. עי' להלן בזה). ו'השרפים', הם כנגד מה שדיברו באלקים. שוב ראיתי במדרש (במדב"ר יט כב) וזה לשונם: 'השרפים', שהם שורפים הנפש. עד כאן. וזה מִקוֹן ל'לרבינו' עכ"ל האוה"ח.

(אציין: המדרש הזה המובא באוה"ח, ששאלו לנחש כו', מובא בהרבה מקומות, עם כמה וכמה שינויים, ולא מצאתי מקור שבו מבואר הלשון בדיוק כפי האופן המובא באוה"ח. עי' ויק"ר כו א, במדב"ר יט א, דב"ר ה' י, קה"ר פרשה י' עה"פ אם ישוך הנחש, ירושלמי פאה פ"א ה"א, תנחומא חקת אות ד, פסדר"כ חקת, תענית ח., ערכין טז).

והיינו שהאוה"ח מבאר, שד' העניש את בני ישראל בשני עונשים: א' עונש לגוף - הנחשים המיית אותם. ב' עונש לנפש - הנחשים שרפו את הנפש של החוטאים. ומבאר האוה"ח שאופן התהוות הנחשים הללו, הי' מזה שבנ"י דיברו לשון הרע. דהיינו שְחָטְאָם יָצַר את הדבר שהעניש אותם - מְדִיבוֹכֵם כנגד משה נתהווה הכח שְחָמִיתָם, ומדיבורם כנגד ד' נתהווה הכח ששרף את נפשם.

(הערה: מלשונו של האוה"ח, משמע, שכוונת הכתוב באומרו 'וישלח ד' בעם את הנחשים השרפים', מכוון כלפי הנחשים הרוחניים שנתהוו באמצעות חטאם. ואע"פ שהנחשים הרוחניים הללו נתלבשו בנחשים גשמיים [וכמוש"כ האלשיך, ומבואר ג"כ כך מדברי הח"ח בשמירת הלשון ח"ב פרשת חקת], מ"מ לפי האוה"ח, דברי הכתוב באומרו 'וישלח את הנחשים' מכוון אל הנחשים הרוחניים. כן נראה).

יישוב דברי המדרש ורבינו גרשום על פי ביאורו של האוה"ח - הסבר שאלת החיות ותשובת הנחש

ג) ויש לבאר את דברי המדרש ופירושו של רבינו גרשום, על פי ההסבר של האוה"ח הנ"ל, וזה לשון האוה"ח: **"פירוש תשובתו [של הנחש], כי יש מין עבירה שממנה יצא מין נזק שבו"** עכ"ל האוה"ח. והיינו שהנחש השיב, שישנה סוג חטא מסויים (- לשון הרע) המסבב שיתווה מין נזק כזה הנעשה על ידי הנחש - נושך ומזיק מבלי כוונה ליהנות. ("מין נזק שבו", פירושו: סוג הנזק שבנחש, שמכיש מבלי שיתכוין להנאתו. ודו"ק).

ולפי זה יש לבאר את שאלת החיות ותשובת הנחש אליהם. דהנה גם בהתחלת דברי הגמרא, לפני ששאלו החיות את שאלתם, ידעו החיות שהנחש רק נושך בגלל שהוא נצטווה לעשות כן מן השמים, (וכמו"כ ר"ג, מיד בהתחלת הגמרא).

אמנם טענת החיות היתה, שמן השמים רק מצווים להכיש את האדם החוטא, והרי הגדרת איש חוטא הוא זה, שיצא האדם מקן היושר והושיט את ידו ליהנות מצד הרע (הגדרת הראשית חכמה). ואם כן, טענו החיות, האיך ייתכן מציאות של מזיק כמוך, המזיק מבלי ליהנות. הרי מהותו של המוקטרג המזיק דומה לקטאו של החוטא, ואם כן האיך נתהווה מזיק כזה - נחש, שאינו נהנה מההיזק שהוא עושה.

[**הערה:** החוטא לוקח דבר מה, באיסור, מאת החלק של הצד הרע, ולכן, העון מתואר כ'חוב' (אוה"ח ויקרא כה כה), כי החוטא "לקח", מהצד הרע, הנאה האסורה לו (דבר שאינו מורשה לקחת). ולפיכך הקטיגור שנתהווה מחטאו, בא ולוקח בחזרה מהאדם - מסיר הנאה ממנו באמצעות יסורים וכדומה. (עי' כל זה בתומר דבורה פ"א מדת נושא עון, אוה"ח ויקרא יח כה, ובעיקר בדברי הראשית חכמה אשר לעת עתה לא מצאתי מקומו)].

ולכן השיב הנחש, שאכן קיימת חטא כזה, שאין להם לבעליו שום הנאה, והוא חטא לשון הרע. ולפיכך נתהווה מחטא זה, מזיק כזה המזיק מבלי כוונה ליהנות כלל מהנזק שהוא עושה. ולכן החוטא בעון לשון הרע, עונשו הוא שנחש מכישו. (זהו הוא המקור לדברי האוה"ח שכתב: **"שכל המדבר לה"ר בחבירו, ומכל שכן ברבו, נחש ממישו"**, והיינו שעונשו נובע מהמקטרג הרוחני הנוצר מחטאו, שהוא בבחינת נחש).

ובזה מבוארים דברי רבינו גרשום, כי גם בהתחלת הגמרא, ה' מבואר, שפעולותיו של הנחש נעשים מכח זה שציווה מן השמים לעשות כן, ורק שתמיתה החיות היתה, האיך נתהווה מין מזיק כזה שאין לו הנאה, וכמו שנתבאר. ועל זה השיב הנחש, שגם בעל לה"ר אין לו הנאה גשמיית - "והרי מצא לו חבר" (לשון ר"ג), דהיינו שיש מין חוטא כזה וא"כ מובן שקיימת מין מזיק כזה. ודו"ק.

ההסבר הנ"ל מבואר בפירושו של הנתיות על קהלת - לשון קדשו

ד) שוב ראיתי, שההסבר הזה, מבואר בפירושו של הנתיות על קהלת (י"א), וזה לשונו (בפירושו הנקרא תעלומות חכמה [מודפס במקראות גדולות]): "והנה בש"ס תענית דף ח, אמר ר"ל מאי דכתיב אם ישך הנחש בלא לחש, לעתיד יתקבצו כל החיות אל הנחש, ואומרין לו, ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל, אתה מה הנאה יש לך, ואמר להם מה יתרון לבעל הלשון עיין שם.

הכוונה להם ז"ל בזה, שהנה אילו היו ישראל זכאין, לא ה' שום דבר המזיק [נמצא] בעולם כו' רק חטאינו ממשיכין כוחות הטומאה לארץ ומזה באין כוחות המזיקין. ולזה אמר דרך מליצה, דבשאר המזיקין שהן דרך תאוה כארי שדורס ואוכל, יש בה שייכות להחטא שנעשה גם כן דרך תאוה משא"כ נחש המזיק בלא תאוה, יש לשאול לה יותר מכל החיות המזיקין; מה התייחסות יש [לה] להחטאים שנעשין דרך תאוה.

ועל זה אמר, שהתייחסות מזיק זה, הוא בסיבת לשון הרע שהחטא זה גם כן נעשה בלא תאוה, וזה גם כן כוונת הכתוב, 'אם ישך', כלומר וכי ה' הנחש נושך בלא לחש היינו בלא חטא לשון הרע הנקרא 'לחש' כמו שאמרו בש"ס (ערכין טז). 'בוא דבר הנעשה בלחש ויכפר על מעשה לחש. 'ומה יתרון לבעל הלשון'. אמרו התייחסות שיש להחטא לשון הרע הוא 'כי מה יתרון' - שאין הנאה לבעל הלשון כמו שאין הנאה לנחש בנשיכתו" עכ"ל הנתיות. (וייתכן שיש לומר שזה הוא גם כוונת הר"ן [דרשות הר"ן דרוש שיש] אלא שקיצר דכרכם של הראשונים, עיין שם).

עונשו של המדבר לה"ר הוא בגדר של עונש שריפה - צויין מקום הזכרת מושג זה של שריפת הנשמה והוא עונש הנשמה בגהנם וניתן ברחמים להחוטאים במדבר בעודם בעוה"ז

ה) הערה: האוה"ח מבאר, שהעונש על זה שבנ"י דיברו לה"ר על ד', ה' שהנחשים שרפו את נפשם, ולא רק זה שהם המיתו את גופם. ואמנם יש לשאול, דלכאורה, יתחייב מזה שגם צורת העונש לגופם תהא בגדר כזה של שריפת הגוף. שהרי אם חטא לה"ר בעצמותו מחייב עונש של שריפה, לכאורה גם העונש לגוף שניתן להם ה' לו להיות בגדר עונש כזה של שריפה.

התירוץ לזה הוא, שאכן כן הוא הדבר; העונש למדבר לה"ר על חבירו הוא בגדר כזה של שריפת הגוף. שהרי האוה"ח מבאר, שעונשו של המדבר לה"ר על חבירו הוא שנחש מכישו, ובגמרא (כתובות ל:) מבואר שהכשת הנחש הוא בגדר של שריפה.

דהנה זה לשון הגמרא: "דין ארבע מיתות [בית דין] לא בטלו (וגם בזמן הזה ישנה עונש כדוגמתם) כו' ומי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו", ופרש"י: "נחש מכישו. והארס שורפו". הרי מבואר שגם הכשת הנחש בגוף האדם הוא בגדר עונש של שריפה. (על פי דברי אחד ממפרשי המדרש).

אציין: המושג הזה של "שריפת הנפש", מוזכר בגמרא הקדושה בכמה מקומות, ואחד מהם הוא במסכת ראש השנה בדף יז., "ונשמתן נשרפת", ומתבאר הענין בדברי האוה"ח, דברים לב י, ובשער הגמול להרמב"ן, פרק ג אות ב. ועיין עוד במסכת חגיגה (ג).

ובאמת שעונש זה של שריפת הנשמה, הוא עונש הניתן לאדם בגיהנם וכדמבואר בדברי האוה"ח (דברים לב י) והרמב"ן הנ"ל (שער הגמול פ"ג אות ב). ואמנם ד' יתברך התנהג במדת הרחמים עם אנשי דור המדבר (שמירת הלשון ח"ב פרשת חקת), והענישם בעודם בעולם הזה בסוג עונש כזה - שריפת הנשמה - הניתנת לאדם בדרך כלל רק לאחר מותו, בגהנם.

הגליון הזה מוקדש	הגליון הזה נתנדב לע"נ איש נעים הליכות, שריד	הגליון הזה נתנדב
לע"נ מרת בריינא זלאטא ב"ר ראובן יצחק ז"ל, נפטרה כ"ז סיון תשע"ז	לדור ישן, הרה"ג ר' אלחנן בן הרב פריץ זצ"ל, נפטר שב"ק כ"ג סיון תשע"ז	לע"נ האשה הצדקנית שהיתה תמיד בשמחה, ושם ד' שגור בפיה, מרת אסתר ב"ר שלום ז"ל

י"ל ע"י מכון פניני אור החיים לתיקונים והערות נא לפנות למייל: peninei.ohrhachaim@gmail.com או בטל: 0360-300-845
נא לא לעיין בשעת התפלה וקריאת התורה